

Datum 25 mei 2021
Onderwerp Uw Wob verzoek d.d. 26 april 2021
Behandeld door
Ons kenmerk Z20-5466 / D21-22891
Uw kenmerk -
Bijlagen 3

Geachte heer

Tijdens de mondelinge behandeling van het door u ingestelde (fictief) beroep door de rechtbank Midden-Nederland op 26 april jl., heeft u gevraagd om ook de protocollen openbaar te maken die genoemd worden in het managementplan, dat ik u bij het besluit op uw Wob-verzoek van 21 december 2020 coulancehalve heb toegezonden. Het betreffende document was immers al openbaar en voor eenieder beschikbaar. Ik beschouw uw verzoek als gedaan ter zitting, als een nieuw verzoek om informatie in de zin van de Wet openbaarheid van bestuur ("Wob").

Uw Wob-verzoek

U heeft ter zitting van verwezen naar de brief van de raadvrouw van de Stichting Hart voor Dieren Oostvaardersplassen, van 11 januari 2021, waarin specifiek om openbaarmaking van de navolgende protocollen wordt gevraagd, te weten:

- Het protocol controle grote herbivoren;
- het handelingschema inspectie;
- Het protocol bijvoeren grote herbivoren;
- Het protocol veterinaire monitoring; en
- Het stroomschema handelen bij ziekte en verwonding.

Het tijdstip van indiening van uw verzoek is bepalend voor de reikwijdte van uw verzoek. Een Wob-verzoek kan nooit betrekking hebben op na dat verzoek vervaardigde documenten.¹ Dit betekent dat documenten vervaardigd na 26 april 2021, niet zijn meegenomen bij de behandeling van uw Wob-verzoek.

---

¹ ECLI:NL:RVS:2015:623

Resultaten onderzoek

Ik heb uitgebreid onderzoek uitgevoerd of Staatsbosbeheer beschikt over de documenten waarop uw informatieverzoek betrekking heeft. Ter zitting heeft Staatsbosbeheer al verklaard dat niet alle door u gevraagde protocollen ook aanwezig zijn. In het managementplan wordt op bladzijde 9 hierover het navolgende opgemerkt:

“Voor de uitvoering van de beheermaatregelen worden protocollen opgesteld. In de protocollen worden de concrete activiteiten benoemd. Deze protocollen maken geen deel uit van het managementplan.”

Ik heb desondanks opnieuw het (digitaal) archief, de systemen en de betrokken collega's geraadpleegd.

Ik heb 2 documenten aangetroffen. Ik merk hierbij op dat het document met nummer 1, *“Werkinstructie beheer grote herbivoren Oostvaardersplassen 2019 – 2020”*, mede omvat het handelingsschema inspectie en het protocol bijvoeren grote herbivoren. Het stroomschema handelen bij ziekte en verwonding heeft Staatsbosbeheer u ter zitting al ter hand gesteld en is al openbaar gemaakt bij besluit van 15 maart 2021. De Wob is niet van toepassing op reeds openbare documenten. Ik wijs uw verzoek met betrekking tot dit document daarom van de hand.

Overwegingen

Het document met nummer 1 dat betrekking heeft op uw verzoek, bevat persoonsgegevens. Verstrekking van persoonsgegevens blijft op grond van artikel 10, lid 2 aanhef en sub e Wob achterwege wanneer het belang daarvan niet opweegt tegen het belang van de eerbiediging van de persoonlijke levenssfeer. In het betreffende document staan namen, telefoonnummers en een emailadres. Van openbaarmaking van persoonsgegevens zoals namen, handtekeningen, telefoonnummers en e-mailadressen wordt in lijn met vaste rechtspraak in beginsel afgezien.² Namen van personen die uit hoofde van hun functie in openbaarheid treden, worden wel openbaar gemaakt.

Besluit

De door u gevraagde zaken vallen onder de reikwijdte van de Wob. Ik heb besloten tegemoet te komen aan uw verzoek en de beide documenten (deels) openbaar te maken. In de bijlage bij dit besluit treft u 2 documenten, inclusief een overzicht, aan. Voor de overzichtelijkheid heb ik de bijlagen genummerd, de nummers op de bijlagen corresponderen met de nummers op het overzicht van de bijlagen.

Ik heb de in de bijgevoegde stukken vermelde gegevens(deels) onleesbaar gemaakt. Voor de motivering verwijs ik u naar de overwegingen. Per onleesbaar gemaakt onderdeel is zichtbaar op welke grond de informatie niet openbaar wordt gemaakt. Informatie die niet onder de reikwijdte van uw verzoek valt, maar wel in de documenten is opgenomen, maak ik niet openbaar.³ Deze passages zijn onleesbaar gemaakt.

---

² ECLI:NL:RVS:2018:321

³ ECLI:NL:RVS:2018:1356

Rechtsmiddelen

Indien u het met dit besluit niet eens bent, kunt u binnen zes weken na verzending van dit besluit schriftelijk bezwaar maken. Ook een andere belanghebbende kan tegen dit besluit bezwaar maken. Het bezwaarschrift kan worden gezonden aan de Directeur Staatsbosbeheer, Postbus 2, 3800 AA Amersfoort. U wordt verzocht een afschrift van dit besluit bij het bezwaarschrift te voegen.

Een bezwaarschrift moet zijn ondertekend en bevat tenminste :

- Naam en adres van indiener;
- Dagtekening;
- Omschrijving van het besluit waartegen het bezwaar is gericht;
- De gronden waarop het bezwaar rust.

Het niet voldoen aan deze eisen kan leiden tot niet-ontvankelijkheid van het bezwaarschrift.

Als u nog vragen hebt dan kunt u contact opnemen met [REDACTED] via [REDACTED]

Met vriendelijke groet,
de directeur Staatsbosbeheer, namens deze,

[REDACTED]
drs. B.A. Revis
directeur Terreinbeheer & Ontwikkeling

Doc.nr.	Doc.naam	Datum	Document (deels) verstrekt?
1	Werkinstructie beheer grote herbivoren Oostvaardersplassen		Ja
2	Protocol veterinaire monitoring		Ja
3			
4			
5			
6			
7			
8			
9			
10			
11			
12			
13			
14			
15			
16			
17			
18			
19			
20			
21			
22			
23			
24			
25			
26			
27			
28			
29			
30			
31			
32			
33			
34			
35			
36			
37			
38			
39			
40			
41			
42			
43			
44			
45			
46			
47			
48			
49			
50			

staatsbosbeheer

**Werkinstructie beheer grote herbivoren
Oostvaardersplassen 2019-2020
Versie 1.1**

Datum 21 mei 2021
Status Concept voor intern beraad

Colofon

Project	Werkinstructie beheer grote herbivoren Oostvaardersplassen 2019-2020
Versienummer	1.0
Status	Concept voor intern beraad
Gebied Planeenheid Beheergebied Provinciale eenheid	Oostvaardersplassen Flevoland
Opdrachtgever Projectleider	C. Lever 10.2.e. Wob
Contactpersoon:	10.2.e. Provinciaal adviseur T 10.2.e. Wob E 10.2.e. @staatsbosbeheer.nl
Adres:	Staatsbosbeheer Kitsweg 1 8218AA Lelystad

Inhoudsopgave

1.	Inleiding	4
1.1	Aanleiding	4
1.2	De opgave voor het overgangbeheer	4
1.3	Uitgangspunten	5
1.4	Thema's overgangbeheer grote herbivoren	5
2.	Inspecties van de dieren	7
2.1	Frequentie van inspectie	7
2.2	Verslaglegging inspecties.....	7
3.	Behandeling gewonde of zieke dieren	9
3.1	Uitgangspunten	9
3.2	Behandeling gewond of ziek edelhert	9
3.3	Behandeling gewond of ziek Konikpaard en Heckrund.....	9
4.	Bijvoeren grote herbivoren	11
4.1	Body Condition Score (BCS).....	11
4.2	Bijvoeren van edelherten	11
4.3	Bijvoeren van Konikpaard en Heckrund.....	12
4.4	Methode van bijvoeren van Konikpaard en Heckrund.....	12
5.	Reactief beheer van grote herbivoren in de Oostvaardersplassen	14
5.1	Definities reactief beheer	14
5.2	Wanneer vindt reactief beheer plaats?	14
6.	Hoe te handelen met dode grote herbivoren	15
6.1	Benutten ten behoeve van biodiversiteit	15
6.2	Benutting edelherten voor menselijke consumptie	15
6.3	Afvoer voor destructie	16
	Bijlage 1 Body Condition Score.....	17
	Bijlage 2: Dierconditie ICMO2 in vergelijking met Body Condition Score	18
	Bijlage 3: Brief aan gedeputeerde; bijvoeren in de Oostvaardersplassen	20
	Bijlage 4: Advies bijvoeren obv BCS.....	22

1. Inleiding

1.1 Aanleiding

Op 25 april 2018 is het advies van de commissie Van Geel aangeboden aan Gedeputeerde Staten van de provincie Flevoland. Na behandeling in de commissie duurzaamheid, is op 11 juli 2018 hierover positief besloten door Provinciale Staten. Het advies van de commissie Van Geel is daarmee Beleidskader geworden voor het beheer van de Oostvaardersplassen.

Het nieuwe beleid houdt in dat het landschap van de Oostvaardersplassen wordt ontwikkeld tot een halfopen landschap met, naast open water en grasland, voldoende riet, ruigte, struwelen en bosschages om de natuurdoelen (zowel de Natura 2000-opgave als de in het beleidskader vastgestelde opgave voor vergroting van de gehele biodiversiteit) in het gebied te borgen.

Om de natuurdoelen te behalen worden de komende jaren diverse maatregelen uitgevoerd om de landschappelijke diversiteit in het gebied te vergroten. Naast de moerasreset worden grotere delen van het grazige gebied vernat. Tegelijk wordt een gebied van 300 ha aan beschutting voor de grote herbivoren gerealiseerd. Daarnaast wordt gestuurd op de omvang van de populatie grote herbivoren in het gebied.

Voor de vaststelling van het beleidskader was het beheer van de grote herbivoren gericht op natuurlijke processen die bepalend zijn voor de omvang van de populatie. Vooral voedselaanbod vormde de sturende kracht in de groei van de populatie. In het beleidskader is opgenomen dat het beleid en beheer van de grote herbivoren aangepast wordt. Doel van het nieuwe beleid is dat er 'levensvatbare populaties grote herbivoren in het Oostvaardersplassengebied zijn en dat het welzijn van de dieren is gewaarborgd. Voorkomen moet worden dat dieren onnodig lijden vanwege voedseltekorten en dat er in de winter te weinig beschuttingsmogelijkheden zijn. In de toekomst ontstaat een situatie waarbij de aantallen grote herbivoren actief op stand gehouden worden met een populatieomvang tussen de 1100 en 1500 dieren.'

Om van de oude naar de nieuwe beheersituatie te komen is het dagelijks beheer in een overgangsfase. Deze overgangsfase omvat de periode dat de populatie grote herbivoren wordt verkleind en de inrichtingsmaatregelen in het gebied worden uitgevoerd.

Om tot de kleinere populaties grote herbivoren te komen is door de provincie Flevoland opdracht gegeven tot een eenmalige reductie van de edelherten tot 490 exemplaren. Daarnaast wordt de komende periode de populatie Konikpaarden tot 450 terug gebracht. De omvang van de populatie Heckrunderen is op dit moment lager dan het doelaantal. Er is voor de winter 2018/2019 geen opgave voor reductie van deze populatie.

1.2 De opgave voor het overgangsbeheer

Ook tijdens de overgangsfase, waarin de aantalsreductie van de grote herbivoren wordt gerealiseerd, blijft dagelijks beheer van de grote herbivoren nodig om aan de doelen van dierenwelzijn te voldoen, zoals voorkomen van onnodig lijden. In voorliggende werkinstructie wordt het dagelijks beheer van de grote herbivoren in de Oostvaardersplassen tijdens deze overgangsfase vastgelegd.

Hoe de reductie van de grote herbivoren (afschot edelherten en uitplaatsen Konikpaarden) wordt gerealiseerd, is vastgelegd in:

- Aanpak Reset grote grazers Oostvaardersplassen (december 2018).

- Protocol afschot edelherten Winter 2018-2019 (december 2018).
- Protocol vangen en verplaatsen Konikpaarden Winter 2018-2019 (februari 2019).

Na de overgangsfase wordt het nieuwe beheer van de grote herbivoren uitgevoerd. Dit nieuwe beheer wordt uitgewerkt en vastgelegd in het nog op te stellen Managementplan van de Oostvaardersplassen.

Deze werkinstructie komt te vervallen op het moment dat het nieuwe managementplan is vastgesteld en in werking treedt.

1.3 **Uitgangspunten**

De volgende uitgangspunten worden gehanteerd:

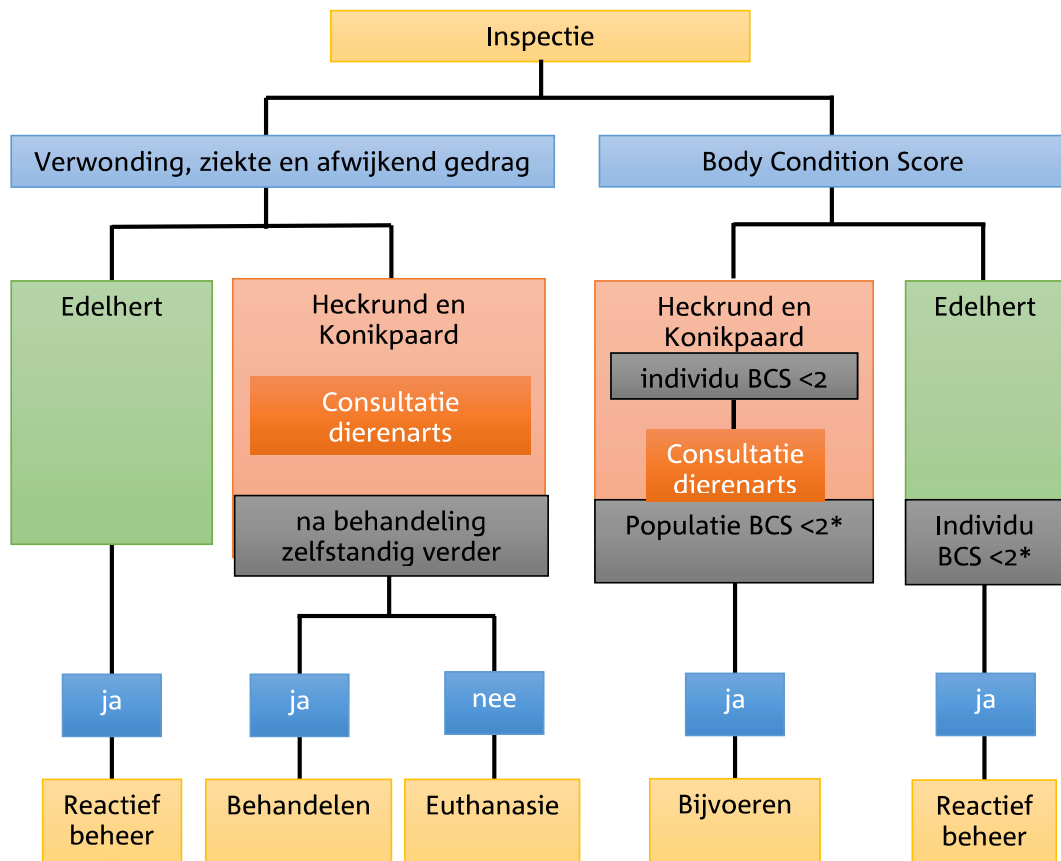
- Dierenwelzijn en diergezondheid zijn centrale onderwerpen voor de komende tijd. Vanuit de rol van eigenaar / beheerder draagt Staatsbosbeheer hierin de verantwoordelijkheid voor het dagelijks beleid en de keuzes die in dat kader gemaakt moeten worden.
- De 'Werkinstructie welzijn Graasdieren' (Staatsbosbeheer 2018) bevat onderdelen die ook worden toegepast in het beheer van de paarden en runderen in de Oostvaardersplassen. De Werkinstructie welzijn Graasdieren ziet echter uitsluitend op gehouden dieren, en houdt ook geen rekening met in het wild levende edelherten. Daarom is een aparte werkinstructie voor de Oostvaardersplassen gemaakt.
- De edelherten in de Oostvaardersplassen zijn in het wild levende dieren van een beschermde inheemse diersoort, en vallen daarmee onder de Wet natuurbescherming;
- De Heckrunderen en Konikpaarden in de Oostvaardersplassen hebben de status van niet-gehouden dieren (zie uitspraak Gerechtshof Arnhem-Leeuwarden d.d. 11 april 2017 zaaknummer 200.195.797).

1.4 **Thema's overgangsbeheer grote herbivoren**

Voor de periode van de overgangsfase in het beheer zijn verschillende thema's benoemd waarmee het welzijn van de dieren geborgd wordt en onnodig lijden voorkomen wordt. De thema's zijn:

1. Inspectie dierenwelzijn en diergezondheid (hoofdstuk 2);
2. Behandeling verwonde of zieke dieren (hoofdstuk 3);
3. Bijvoeren (hoofdstuk 4);
4. Voorkomen onnodig lijden (hoofdstuk 5);
5. Behandeling dode dieren (hoofdstuk 6).

De hier genoemde thema's kennen een zekere volgorde van belangrijkheid zoals in onderstaand schema is weergegeven. Tijdens de inspecties vinden beoordelingen plaats. Op basis van de beoordelingen kunnen acties worden uitgevoerd die in de andere thema's beschreven zijn.

* = Dit betreft de BCS zoals in hoofdstuk 4.1 van en de bijlage 1 en 2 bij dit document beschreven.

2. Inspecties van de dieren

De eerste stap in het beheer van de grote herbivoren is dat er zicht is op de diergezondheid en het dierenwelzijn van de populatie als geheel en de individuele dieren daarbinnen. Daarvoor is een intensieve inspectie van de dieren nodig.

2.1 Frequentie van inspectie

Maandelijks

Sinds het advies van ICMO vindt in de Oostvaardersplassen tenminste maandelijks, en bij bijzondere weer- of terreinomstandigheden twee maal per maand, een gezamenlijke inspectie plaats door een gekwalificeerde dierenarts en de kuddebeheerder. Geïnspecteerd wordt op het welzijn en de gezondheid van de kuddes en de individuele dieren, daarbij wordt voornamelijk gelet op (algemene) Body Conditie en op specifieke aandachtspunten als mogelijke kreupelheid, hoesten enz.

Bij acute situaties tijdens de inspecties van Heckrund en Konik, kan de dierenarts besluiten ter plekke te handelen, conform het schema bij paragraaf 1.4 en paragraaf 3.3.

Wekelijks

Minimaal twee keer per week inspecteert de kuddebeheerder de Konikpaarden en Heckrunderen, eventueel samen met een boswachter. Geïnspecteerd wordt op:

- Het welzijn van de kudde als geheel en van individuele dieren.
- Afwijkend gedrag van individuele dieren dat aanleiding geeft om het betreffende individuele dier nader te bekijken.

Wanneer afwijkend gedrag of verwondingen gesignaleerd worden neemt de kuddebeheerder contact op met de dierenarts om te overleggen of ingrijpen conform het schema op paragraaf 1.4 en paragraaf 3.3.

Dagelijks

Boswachters die tijdens hun dagelijks werk in het veld zijn, melden ieder waargenomen afwijkend gedrag of verwonding van dieren aan de kuddebeheerder. Bij acute situaties, en het niet aanwezig zijn van de kuddebeheerder, kunnen zij direct contact opnemen met de dierenarts.

Continu

Veel vrijwilligers, onderzoekers of bezoekers zijn alert op afwijkend gedrag en/of verwonding van dieren. Velen van hen melden dergelijke waarnemingen aan de boswachter.

2.2 Verslaglegging inspecties

Van de maandelijkse en wekelijkse inspectie wordt een verslag gemaakt respectievelijk door de dierenarts en de kuddebeheerder. Hierin worden de bevindingen over het welzijn van de dieren vastgelegd. Het verslag dient voor:

- De communicatie van de kuddebeheerder met de leidinggevende, onder andere voor het signaleren van acties die ondernomen moeten worden zoals:
  - Contact met de dierenarts;
  - Het eventueel bijvoeren.
- De communicatie tussen de gebiedsmanager en anderen die een verantwoordelijkheid hebben ten aanzien van het welzijn van de dieren waaronder dierenarts, veterinaire commissie van Staatsbosbeheer en NVWA;
- De communicatie naar buiten door middel van de maandrapportage in de winterperiode;
- Eventueel overdracht van taken aan een vervangende kuddebeheerder in geval van verlof of ziekte.

Het is de verantwoordelijkheid van de kuddebeheerder ervoor te zorgen dat relevante informatie beschikbaar is voor de gebiedsmanager.

De boswachter ecologie is verantwoordelijk voor het digitaal archiveren van de verslagen.

3. Behandeling gewonde of zieke dieren

3.1 Uitgangspunten

Een wond of ziekte is niet altijd uiterlijk waarneembaar. Wanneer een niet waarneembare wond of een ziekte bij een dier aanwezig is, kan dit zich uiten in afwijkend gedrag van het dier. Afwijkend gedrag (zoals niet eten, het niet verplaatsen of het buiten de groep blijven) wordt meegenomen in de beoordeling of er sprake is van een verwond of ziek dier.

Voor behandeling van gewonde of zieke dieren worden de volgende uitgangspunten gehanteerd:

- Onnodige stress bij behandeling van een gewond of ziek dier wordt zoveel als mogelijk voorkomen. Stress kan bijvoorbeeld optreden bij benadering van het dier door mensen.
- Een langdurig behandelproces waarbij het dier uit de kudde gehaald moet worden is onwenselijk. In dat geval wordt overgegaan tot euthanasie.
- In alle gevallen wordt de wijze van een euthanasie door de dierenarts bepaald (bv inslapen).
- Euthanasie mag plaatsvinden door middel van afschot.

3.2 Behandeling gewond of ziek edelhert

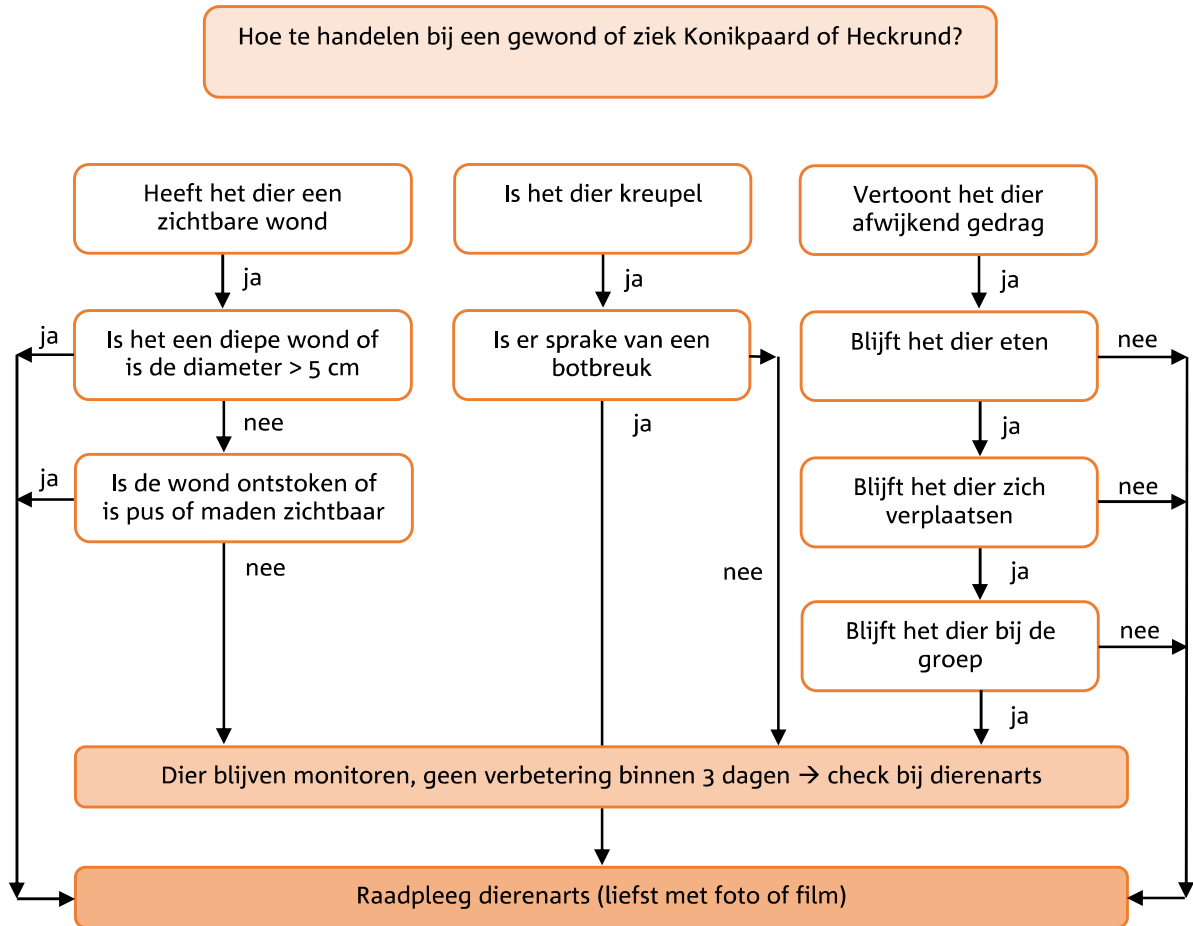
Het edelhert is een wilde inheemse diersoort. Het vangen, verstoren en verontrusten van deze soorten is bij wet verboden. De zorgplicht voor edelherten richt zich op het voorkomen van onnodig lijden van de dieren. Dit betekent dat een gewond of ziek edelhert dat niet zelfstandig kan herstellen, via afschot uit zijn lijden verlost wordt.

3.3 Behandeling gewond of ziek Konikpaard en Heckrund

Een gewond of ziek Konikpaard of Heckrund wordt aan de kuddebeheerder gemeld die vervolgens altijd de dierenarts consulteert, voordat wordt ingegrepen. Bij de keuze over de manier van ingrijpen hanteert de dierenarts de volgende afwegingen:

- Als een dier er na een eenmalige behandeling er bovenop komt, krijgt het dier de veterinaire zorg zoals door de dierenarts bepaald.
- Bij een dier dat op inschatting van de dierenarts na een behandeling niet zelfstandig verder kan, wordt vanuit dierenwelzijn gekozen voor euthanasie.

In het onderstaande schema wordt aangegeven hoe te handelen bij het aantreffen van een gewond of ziek Konikpaard of Heckrund in het veld.

4. Bijvoeren grote herbivoren

De Provincie Flevoland heeft een beleidslijn opgesteld omtrent wenselijkheid van bijvoeren. Kern van de beleidslijn is dat de Provincie wil voorkomen dat door voedselgebrek grote grazers in de winterperiode 2018-2019 sterven.

4.1 Body Condition Score (BCS)

Of en wanneer er wordt bijgevoerd, wordt gedurende de overgangsfase van het beheer bepaald aan de hand van het verloop van de Body Condition Score (BCS). De BCS (bijlage 1) geeft aan hoe mager of gespierd/vet een dier is en geeft daarmee een indicatie van de vetreserves van een dier. De BCS wordt ook bij landbouwhuisdieren gebruikt en kent een 5-puntsschaal. Een dier met score 1 is ondervoed, met score 3 optimaal gevoed en score 5 te vet. Deze BCS is een andere score dan die bij het vroeg reactief beheer onder ICMO is gehanteerd. In het algemeen valt de score onder ICMO hoger uit dan de score die alleen gebaseerd is op de BCS (zie toelichting bijlage 2 & 3).

Gedurende het jaar wisselt de BCS van dieren tussen hoog in de zomer en laag in de winter. Dat is een natuurlijk proces dat bij de meeste dieren in noordelijke streken optreedt: de dieren slaan in de zomer een energievoorraad op om de winter door te komen. Het is natuurlijk als de energievoorraad uit de zomer ook daadwerkelijk ingezet wordt gedurende de periodes waarin meer energie nodig is (kou, laag voedselaanbod en bronst).

Het heeft de voorkeur de kudde zo lang mogelijk haar natuurlijke graasgedrag uit te laten voeren. Het overall effect van bijvoeren is dat de dieren de conditie die ze op dat moment hebben langer vasthouden.

Bijvoeren brengt ook risico's met zich mee: indien de verkeerde kwaliteit voedsel aangeboden wordt (te rijk) kan de spijsvertering ontregeld worden, soms met dodelijk gevolg.

4.2 Bijvoeren van edelherten

Bijvoeren van de edelherten is bij wet verboden (artikel 3.32 Wet natuurbescherming). De Wet natuurbescherming biedt de mogelijkheid dat de provincie een ontheffing voor bijvoeren van edelherten verleent. Er moet dan sprake zijn van:

- a) bijzondere weersomstandigheden óf,
- b) een tijdelijk natuurlijk voedseltekort en het welzijn van de dieren in het geding is.

Ad. a) Bijzondere weersomstandigheden

Indien er sprake is van bijzondere weersomstandigheden, met een zodanig sneeuw- of ijsbedekking dat het voedsel voor de edelherten over een langere periode niet bereikbaar is, kan Gedeputeerde Staten besluiten ontheffing te verlenen om centraal in het gebied op een aantal vaste plaatsen edelherten bij te voeren. Hierbij wordt aangesloten bij de criteria die de provincie hanteert voor het besluit om de jacht te sluiten en ontheffingen op een aantal soorten op te schorten (conform beleidslijn "Sluiting jacht bij bijzondere weersomstandigheden"):

- Criterium 1 Sneeuwbedekking in grote delen van de provincie: circa 90% van het provinciale grondoppervlak is met sneeuw bedekt over een periode langer dan 10 dagen.
- Criterium 2 Bedekking met bevroren sneeuw: circa 90% van het provinciale grondoppervlak is met bevroren sneeuw bedekt over een periode langer dan 7 dagen

Voor de onderbouwing van de noodzaak dient voorafgaand aan het besluit een dierenarts, deskundig op het gebied van grote grazers, vast te stellen dat de weeromstandigheden inderdaad leiden tot ernstige schade.

Ad. b) Een tijdelijk natuurlijk voedseltekort, waarbij het welzijn van de dieren in het geding is. Om het welzijn van de dieren in het gebied te waarborgen is een ontheffing verleend voor vroeg-reactief afschot van edelherten. In de situatie dat er sprake is van het in het geding zijn van het welzijn van de dieren door tijdelijk natuurlijk voedseltekort en het totaal aantal edelherten onder de grens van 490 dieren komt, kan Gedeputeerde Staten besluiten om bij te voeren op grond van een ontheffing.

De inzet van Gedeputeerde Staten is om, in het geval dat een of beide situaties voor een ontheffing zich aandient, hiervan gebruik te maken.

Staatsbosbeheer dient een ontheffing aan te vragen op het moment dat criterium 1 en/of 2 van toepassing zijn en er besloten is tot bijvoeren.

4.3 Bijvoeren van Konikpaard en Heckrund

Gedurende de overgangsfase in het beheer worden Konikpaarden en Heckrunderen zo nodig bijgevoerd.

Tijdens de inspecties door de kuddebeheerder en de dierenarts wordt de BCS op kudde-niveau bepaald.

Het moment van bijvoeren van de Konikpaarden en Heckrunderen in de Oostvaardersplassen wordt bepaald aan de hand van (zie advies veterinaire commissie bijlage 4):

- De gemiddelde BCS op populatie niveau: als deze lager is dan 2 wordt het bijvoeren opgestart. De ervaring uit het verleden is dat de BCS van de Heckrunderen als eerste achteruit gaat. De BCS van de Heckrunderen is maatgevend voor het bepalen van het moment van bijvoeren;
- Bijzondere weer of terreinomstandigheden kunnen aanleiding zijn om te besluiten te gaan bijvoeren. Afweging hierbij is of het dierenwelzijn in het geding raakt, ongeacht de conditiescore.

Het besluit om bij te voeren wordt door de gebiedsmanager genomen op advies van de kuddebeheerder en dierenarts.

4.4 Methode van bijvoeren van Konikpaard en Heckrund

Als er bijgevoerd wordt, is het belangrijk dat er voldoende voerplaatsen komen, passend bij de sociale structuur van de kudde. Er zijn momenteel bijvoorbeeld vier sociale rundergroepen. Deze groepen vermengen zich niet. Het is dus zaak die groepen elk binnen hun eigen territorium op enkele plekken tegelijk voer aan te bieden.

Bijvoeren gedurende de overgangsfase van het beheer wordt op de volgende wijze uitgevoerd:

- Wanneer besloten is om bij te voeren wordt er dagelijks gevoerd. Door dagelijks te voeren, is goed te zien hoeveel de dieren per dag opeten.
- Gestart wordt met het voeren met hooi met een laag energie- en eiwitgehalte. De dieren kunnen dan wennen aan rijker voedsel dan wat ze op dat moment uit het veld halen. Als de dieren gewend zijn aan het bijvoeren wordt overgestapt op een rijker hooi met hogere gehalten aan eiwit, energie en mineralen. Dit moment wordt bepaald door de kuddebeheerder.
- Op de voerplaatsen wordt het hooi ruim aangeboden (verspreid op een vaste plek). Op die manier kunnen alle dieren uit die sociale groep tegelijk eten.
- Voerlocaties worden zó gekozen dat langdurige aanwezigheid van de grote herbivoren gedurende de periode van bijvoeren niet leidt tot ongewenste effecten op de natuurwaarden (door vertrapping bijvoorbeeld).

- De hoeveelheid voer is afhankelijk van wat de dieren eten. Overmatig voeren leidt tot verschimmelen en vertrappen van het voer.
- Bij start van het bijvoeren wordt zoveel gegeven dat elk dier over minimaal 5 kg droge stof per dag beschikt. Dat is de hoeveelheid die in een referentiepopulatie gemiddeld opgenomen wordt, gemeten over de gehele bijvoerperiode. In het begin van het bijvoeren eten de dieren vaak veel minder dan de genoemde 5 kg droge stof, dan aan het einde.
- De hoeveelheid voer die aangeboden wordt, wordt langzaam opgevoerd, tot het moment dat de dieren net niet alles op een dag opeten.
- De restanten hooi worden waar mogelijk opgeruimd, zodat er geen oud, beschimmeld hooi achterblijft en opgegeten kan worden.
- Wanneer de paarden en runderen worden bijgevoerd zonder dat er ontheffing is voor het bijvoeren van edelherten, dan worden de voerplaatsen zo mogelijk niet in de directe nabijheid van een kudde edelherten gekozen.

5. Reactief beheer van grote herbivoren in de Oostvaardersplassen

5.1 Definities reactief beheer

Voor de overgangsfase in het beheer wordt de volgende definitie van reactief beheer gehanteerd (naar protocol vroeg reactief beheer Oostvaardersplassen 2011).

Het reactief beheer heeft als doel onnodig en uitzichtloos lijden van de grote herbivoren te voorkomen. 'Onnodig en uitzichtloos lijden' betekent dat dieren blootstaan aan omstandigheden die hun natuurlijk aanpassingsvermogen overschrijden. Dat is bijvoorbeeld het geval bij ernstig voedseltekort, terwijl de vetreserves van het dier op zijn, of door verwonding. De lichamelijke conditie is dan zodanig dat het dier niet op eigen kracht en aanpassingsvermogen kan herstellen.

5.2 Wanneer vindt reactief beheer plaats?

Reactief beheer kan jaarrond gedurende de overgangsfase van het beheer plaatsvinden in de onderstaande gevallen:

- Op alle grote herbivoren, die door onvoorziene omstandigheden dusdanig lijden, of binnen afzienbare tijd zullen lijden. Hierbij kan gedacht worden aan:
  - Dieren met ernstige gedragsstoornissen;
  - Dieren met fysieke mankementen die niet zelfstandig genezen, zoals
    - gebroken ledematen;
    - zeer grote verwondingen in combinatie met afwijkend gedrag;
- Bij individuele Heckrunderen en Konikpaarden met een BCS ≤ 2 (bijlage 1) nadat er overleg heeft plaats gevonden met een gekwalificeerde dierenarts. Dit overleg kan onder andere digitaal plaatsvinden (bv door opsturen van foto of film). Deze werkwijze is gekozen omdat er met name in een kudde runderen altijd magere dieren zijn, die prima in staat zijn de winter door te komen (Zie bijlage 1 t/m 4).
- Op edelherten met een BCS van 2 of minder.

6. Hoe te handelen met dode grote herbivoren

Registratie van geschoten dieren vindt plaats in het Fauna Registratie Systeem. Hierin worden alle relevante gegevens opgeslagen waaronder de mogelijkheden die in dit hoofdstuk beschreven is.

Onderstaande beschrijving is van toepassing gedurende de overgangsfase van het beheer.

6.1 Benutten ten behoeve van biodiversiteit

Het laten liggen van kadavers in het terrein komt de biodiversiteit ten goede. Ze kunnen o.a. dienen als voedselbron voor raven, zeearenden of allerlei soorten insecten. Bovendien keren voedingsstoffen zo terug in het systeem en worden microbiootopverschillen gecreëerd die ook voor planten gunstig zijn.

Voor het benutten ten behoeve van aaseters voor de overgangsfase in het beheer geldt het volgende:

- Geschoten Heckrunderen en Konikpaarden worden in beginsel afgevoerd. Daar waar de terreinomstandigheden dit niet toelaten, kan er in bijzondere situaties van afgeweken worden. De gebiedsmanager beslist hier over.
- Het laten liggen van kadavers van edelhert is toegestaan. De kadavers van edelherten kunnen in principe achter blijven in het veld als het vlees niet kan worden benut voor consumptie of verwijdering tot een te grote verstoring leidt.

Voor het laten liggen van dode dieren geldt dat:

- Kadavers mogen alleen blijven liggen als ze geen gevaar opleveren voor
  - het ecosysteem (bijvoorbeeld het risico dat botulisme uitbreekt);
  - de volksgezondheid;
  - de voedselveiligheid.
- Kadavers niet op plaatsen liggen waar het publiek er onvoorbereid mee geconfronteerd kan worden.
- Van de mannelijke edelherten worden de geweistangen verwijderd.

In de communicatie over het beheer van de Oostvaardersplassen wordt het publiek uitgelegd waarom de kadavers van bepaalde diersoorten in het veld blijven liggen.

6.2 Benutting edelherten voor menselijke consumptie

Geschoten gezonde edelherten worden zo veel als mogelijk ter beschikking gesteld voor menselijke consumptie.

Om een edelhert voor consumptie aan te kunnen bieden worden de volgende handelingen uitgevoerd:

1. Transport uit het veld naar de verwerkingslocatie.
Transport uit het veld wordt bij voorkeur niet door de faunabeheerders uitgevoerd, maar door boswachters en vrijwilligers. Het transport gebeurt normaal gesproken met een aanhanger met vloestofdichte vloer, voorzien van een lier met afdekzijl.
2. Ontweiden.
Ontweiden wordt uitgevoerd:
  - In het veld of op een speciaal daarvoor ingerichte verwerkingslocatie bij het beheergebouw van Staatsbosbeheer;
  - door een daarvoor gekwalificeerd persoon of door een boswachter of vrijwilliger, onder toezicht van een gekwalificeerd persoon.Ontweiden vindt in principe op de speciaal daarvoor ingerichte voorziening bij het beheergebouw plaats. Ontweiden in het veld is een optie die incidenteel kan

plaatsvinden op locaties die geen overlast voor de overige fauna veroorzaken en niet in het zicht van het publiek zijn.

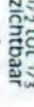

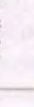

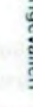

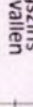
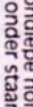

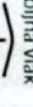
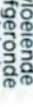

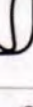
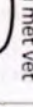
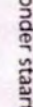
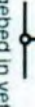

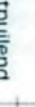

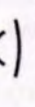

3. Het geschikt maken van de edelherten op de verwerkingslocatie bij het beheergebouw voor overdracht aan wildbewerkingsinrichting (WBI).
De verwerkingslocatie voldoet aan de wettelijke normen voor het verwerken van wild ten behoeve van menselijke consumptie.
4. Rest-materiaal wordt opgeslagen in een goedgekeurde container om voor destructie aangeboden te worden.
5. Opslag in koelcel.
De koelcel voldoet aan de wettelijke eisen voor het bewaren van voor consumptie bestemd wild.
6. Overdracht aan wildverwerkingsinrichting.

6.3 Afvoer voor destructie

Geschoten dieren die niet als kadaver in het veld achterblijven of de voedselketen in gaan, worden afgevoerd voor destructie. Hiertoe worden ze tijdelijk opgeslagen in een door een destructie bedrijf aangeleverde container.

De container wordt regelmatig opgehaald/gewisseld.

Bijlage 1 Body Condition Score

Conditie	score	Lendewervels				Kruis			
		doorn- uitsteeksel	bedekking tussen doorn- en dwars uitsteeksel	dwars- uitsteeksel	buik- vulling	bedekking tussen heupbeen en zitbeen	bedekking tussen heupbeenderen en wervelkolom	bedekking tussen staartwortel en zitbeenderen	
zeer slechte conditie (uitgemergeld)	1.00								
	1.25								
geraamte duidelijk zichtbaar	2.00								
	2.25								
	2.50								
	2.75								
geraamte en bedekking goed in balans	3.00								
	3.25								
	3.50								
	3.75								
bedekking heeft de overhand	4.00								
	4.25								
	4.50								
	4.75								
veel te vet	5.00								

Bijlage 2: Dierconditie ICMO2 in vergelijking met Body Condition Score

In aanvulling op de brief D2019-105 (bijlage 3), bijvoeren in de Oostvaardersplassen, hierbij de volgende verduidelijking omtrent het verschil tussen de door van Geel gehanteerde 'dierconditie-score' en de algemeen gehanteerde Body Condition Score (BCS)

Tot de vaststelling van het nieuwe beleid Oostvaardersplassen werd door Staatsbosbeheer gewerkt met het scoren van de dierconditie om de conditie van de dieren te bepalen. (zie tabel onder). Dit werd gedaan op advies van ICMO2. (Overgenomen in managementplan Staatsbosbeheer)

De dierconditie werd bepaald aan de hand van de fysieke kenmerken die ook voor het bepalen van de BCS gebruikt worden. Echter is de indeling van de fysieke kenmerken bij de diercondities 1 tot 5 een andere. Daarnaast speelt ook het gedrag van de dieren een rol in het bepalen van de dierconditie, bij het bepalen van de BCS is dat niet het geval. Daar wordt alleen gekeken naar de fysieke kenmerken.

Beide methodieken kennen een 5-puntsschaal, maar zijn niet met elkaar vergelijkbaar. Ter toelichting een paar voorbeelden:

- De fysieke kenmerken in de ICMO2-scoretabel bij dierconditie 5 komen overeen met de kenmerken genoemd bij score 3 in de BCS-methodiek ('geraamte en bedekking zijn goed in balans' en 'doornuitsteeksels niet meer goed te onderkennen')
- De fysieke kenmerken in de ICMO2-methodiek bij dierconditie 4 komen overeen met de kenmerken genoemd bij BCS-score 2 ('Doornuitsteeksels individueel te onderscheiden', 'Duidelijk ingevallen bedekking tussen door- en dwarsuitsteeksels' en 'zitbeenderen prominent U-vormig, holte onder de staart') en bij BCS-score 3 ('enigszins ingevallen bedekking buikvulling' en 'bedekking tussen heupbeen en zitbeen enigszins ingevallen, licht bekleesd')

Dat betekent dat de BCS scores van begin januari waarbij de runderen gemiddeld een 2,9 scoren conform de BCS-methodiek, dit – vertaald naar de fysieke kenmerken in de ICMO2-methodiek – een score van bijna 5 is.

Dat betekent ook dat, met de mededeling dat bijgevoerd gaat worden bij een Body Condition Score van gemiddeld 2,0, dit vertaald naar de fysieke kenmerken in de ICMO2-methodiek een score is van 3,0.

10.2.e. Wob, gebiedsmanager Oostvaardersplassen
25 januari 2019

Scoretabel diercondities uit managementplan (ICMO2)

Tabel 3.A2: Dierconditie

	Fysieke kenmerken	Gedragskenmerken
Dierconditie 1 (slecht)	<ul style="list-style-type: none"> • Doornuitsteeksels als tanden van een zaag • Zeer sterk ingevallen bedekking tussen doorn- en dwarsuitsteeksels • Zeer sterk ingevallen buikvulling • Bedekking tussen heupbeen en zitbeen ernstig ingevallen, geen vlees aanwezig • Zitbeenderen zeer prominent met diepe V-vormige holte onder de staart 	<ul style="list-style-type: none"> • Bewegingsgedrag: zeer traag, onregelmatige bewegingen, struikelen vaak, niet vast op de benen • Onderzoekend gedrag: gedesorieënt, apathisch • Sociaal gedrag: afgezonderd • Foerageergedrag: geen
Dierconditie 2 (slecht -matig)	<ul style="list-style-type: none"> • Doornuitsteeksels als duidelijk zichtbaar • Sterk ingevallen bedekking tussen doorn- en dwarsuitsteeksels • Sterk ingevallen buikvulling • Bedekking tussen heupbeen en zitbeen duidelijk ingevallen, weinig vlees aanwezig • Zitbeenderen prominent met diepe, bijna V-vormige holte onder de staart 	<ul style="list-style-type: none"> • Bewegingsgedrag: traag, onregelmatige bewegingen, struikelen vaak, minder vast op de benen • Onderzoekend gedrag: gedesorieënt, niet alert, passief • Sociaal gedrag: volgt de groep vertraagd • Foerageergedrag: geen
Dierconditie 3 (matig)	<ul style="list-style-type: none"> • Doornuitsteeksels individueel te onderscheiden • Duidelijk ingevallen bedekking tussen doorn- en dwarsuitsteeksels • Sterk ingevallen buikvulling • Bedekking tussen heupbeen en zitbeen sterk ingevallen, zeer licht beveesd • Zitbeenderen prominent U-vormig, holte onder de staart 	<ul style="list-style-type: none"> • Bewegingsgedrag: minder krachtige bewegingen, • Onderzoekend gedrag: licht passief • Sociaal gedrag: minder interactief, wel in de buurt van de groep • Foerageergedrag: blijvend op zoek naar voedsel
Dierconditie 4 (matig - goed)	<ul style="list-style-type: none"> • Doornuitsteeksels individueel te onderscheiden • Duidelijk ingevallen bedekking tussen doorn- en dwarsuitsteeksels • Enigszins ingevallen buikvulling • Bedekking tussen heupbeen en zitbeen enigszins ingevallen, licht beveesd • Zitbeenderen prominent U-vormig, holte onder de staart 	<ul style="list-style-type: none"> • Bewegingsgedrag: krachtige bewegingen, • Onderzoekend gedrag: actief • Sociaal gedrag: matig interactief, wel in of bij de groep • Foerageergedrag: blijvend op zoek naar voedsel
Dierconditie 5 (goed)	<ul style="list-style-type: none"> • Geraamte en bedekking goed in balans • Doornuitsteeksels niet meer goed te onderkennen • Geen afzonderlijke dwarsuitsteeksels zichtbaar • Geen ingevallen buikvulling • Bedekking tussen heupbeen en zitbeen licht tot goed beveesd • Zitbeenderen afgerond, ondiepe holte onder de staart 	<ul style="list-style-type: none"> • Bewegingsgedrag: goed gecoördineerd, krachtig • Onderzoekend gedrag: alert, reagerend op aanwezigheid mensen of andere dieren • Sociaal gedrag: interactief, verzorgt zichzelf, in de groep • Foerageergedrag: passend bij omgeving

Bijlage 3: Brief aan gedeputeerde; bijvoeren in de Oostvaardersplassen

Provincie Flevoland
t.a.v. Gedeputeerde H. Hofstra
Postbus 55
8200 AB Lelystad

Datum: 23 januari 2019
Onderwerp: bijvoeren in de Oostvaardersplassen
Behandeld door: 10.2.e.
Ops nummer: D2019-105
Uw kenmerk: -
Bijlagen: 1

Geachte heer Hofstra,

Graag leg ik het volgende aan u voor.

Op dit moment wordt door ons gezamenlijk volop uitvoering gegeven aan de maatregelen uit het nieuwe beleidskader Oostvaardersplassen, gebaseerd op het advies van de externe begeleidingscommissie Beheer Oostvaardersplassen ("Van Geel"). Het betreft een breed palet van maatregelen waaronder het reduceren van de aantallen grazers (door afschot van edelherten en uitplaatsing van Konikpaarden), het aanbrengen van beschutting, de uitvoering van de Natura 2000-maatregelen maar ook de maatregelen om te komen tot nieuwe maatschappelijke verhoudingen. Voor de grote grazers wordt gestreefd naar een situatie waarbij er levensvatbare populaties zijn en het welzijn van de dieren is gewaarborgd. Van Geel geeft aan dat de gebieden voldoende voedsel moeten leveren zodat jaarrond dieren kunnen overleven en bij het interen op vetreserves niet te mager worden. In termen van de afschotcriteria uit het Managementplan voor de Oostvaardersplassen zou de dierconditie op tenminste score 4 moeten blijven met conditiescore 3 als uitzondering. Zoveel mogelijk moet worden voorkomen dat dieren in conditiescore 3 of lager terechtkomen. Als de dieren in deze conditie zijn, is bijvoeren niet aan de orde.

Helaas hebben de uitvoeringsmaatregelen, met name door de ingediende bezwaren vertraging opgelopen. De situatie zoals beschreven door Van Geel is nog niet bereikt. Door de opgelopen vertraging kan er deze winter een situatie ontstaan, waarbij er toch bijgevoerd moet worden. Daarom heeft u voor deze overgangswinter een beleidslijn opgesteld ten aanzien van het bijvoeren. Kern van deze beleidslijn is dat uw College zo veel mogelijk wil voorkomen dat door voedselgebrek grote grazers in de winterperiode 2018-2019 zullen sterven. In uw beleidslijn zijn geen dierconditiescores opgenomen.

Uit de recente monitoringrondes blijkt dat alle drie soorten grazers nog in goede conditie zijn. Deze conditie wordt bepaald door het opnemen van de body condition score (BCS) bij de runderen. De BCS wordt ook bij landbouwhuisdieren gebruikt en kent een 5-puntsschaal waarbij score 1 ondervoed is, 3 optimaal gevoed en 5 te vet (zie bijlage). Deze BCS is een andere score dan die bij het vroeg reactief beheer onder ICMO is gehanteerd. Bij de score onder ICMO werd naast de lichamelijke conditie ook gekeken naar het gedrag van de dieren. In het algemeen valt de score onder ICMO hoger uit dan de score die alleen gebaseerd is op de BCS. Naar mijn mening is de dierscore zoals opgenomen in het rapport Van Geel overgenomen uit het managementplan, en is het dus de score onder ICMO.

Begin januari hadden de runderen een gemiddelde BCS van 2,9. Voor de paarden is vastgelegd dat deze een zeer goede conditie hebben. Vrijdag 25 januari is er een nieuwe inspectieronde van de dierenarts en de kuddebeheerder om de actuele BCS te bepalen. De BCS van de runderen is de meest voor de hand liggende maatlat voor het moment van bijvoeren. Het advies van de veterinaire commissie is dat met bijvoeren moet worden gestart op het moment dat de gemiddelde BCS van de runderen op 2 ligt. Uitgaan van het gemiddelde betekent dat de score van individuele dieren kan afwijken, zowel naar boven als naar beneden.

Dat de paarden en runderen in een goede conditie zijn, is goed verklaarbaar omdat het aantal grazers beduidend lager is dan in eerdere jaren en er een veel betere graszode is dan vorig jaar. Daarnaast staan we pas aan het begin van de winterperiode wat betreft voedselaanbod en gebruik van vetreserves door de dieren.

Gelet op het voorgaande ben ik van mening, ondersteund door de veterinaire commissie, dat het nu overgaan tot bijvoeren van de grazers in de Oostvaardersplassen niet noodzakelijk is om te voldoen aan het uitgangspunt van uw beleid, namelijk het voorkomen van sterfte door voedseltekort. Sterker nog, het nu overgaan tot bijvoeren zou kunnen leiden tot ongewenste effecten waaronder sociale onrust onder de kuddes en belemmering van de overige werkzaamheden die in het kader van het nieuwe beleid worden uitgevoerd zoals het vangen en verplaatsen van de paarden en het afschot van de edelherten. Ik monitor de grote grazers momenteel intensief en blijf u daarover informeren. Op het moment dat de BCS van de hekrunderen gemiddeld 2 is, is er wel een noodzaak tot bijvoeren en zal ik dit ter hand nemen.

Staatsbosbeheer hecht er aan de uitvoering van de werkzaamheden in de Oostvaarderplassen zo zorgvuldig mogelijk te doen en te handelen in lijn met het vastgestelde beleid en geldende wet- en regelgeving en in afstemming met de provincie. Omdat er mogelijk sprake kan zijn van verschil in uitleg wanneer er gestart moet worden met bijvoeren, leg ik mijn werkwijze bij u voor en verneem ik graag op korte termijn uw reactie hierop.

Met vriendelijke groet,
de directeur, namens deze,

10.2.e. Wob

ir. C. Lever MPA
divisiestructuur Grond & Gebouwen

Bijlage 4: Advies bijvoeren obv BCS

Verslag veterinaire commissie over BCS.

Met de veterinaire commissie van de Oostvaardersplassen, is op 23 oktober 2018 besproken wat een vanuit veterinair oogpunt gezien realistische BCS is om het bijvoeren te starten. Onderstaand een samenvatting van dit gesprek

Het is bij een reproducerende kudde Heckrunderen nauwelijks haalbaar om een conditiescore 4 of 5 te halen, laat staan deze conditie vast te houden tot het einde van de winter. Het is de vraag of het gezond is om dieren jaarrond in een conditie 4 of 5 te houden (een obese conditie).

Lacterende en drachtige koeien verliezen veel energie aan het zogen en/of de dracht. Bij lactatie verliest een dier de meeste energie in de eerste 4 maanden. Bij dracht is het verlies aan energie het grootst aan het einde van de drachtperiode. Zelfs wanneer er onbeperkt gevoerd wordt of de graasdruk erg laag is, verliezen de koeien in de eerste periode na kalven conditie. Dat is een normaal verschijnsel. Bij stieren is het verloop minder groot, omdat zij minder vetweefsel en meer spierweefsel hebben.

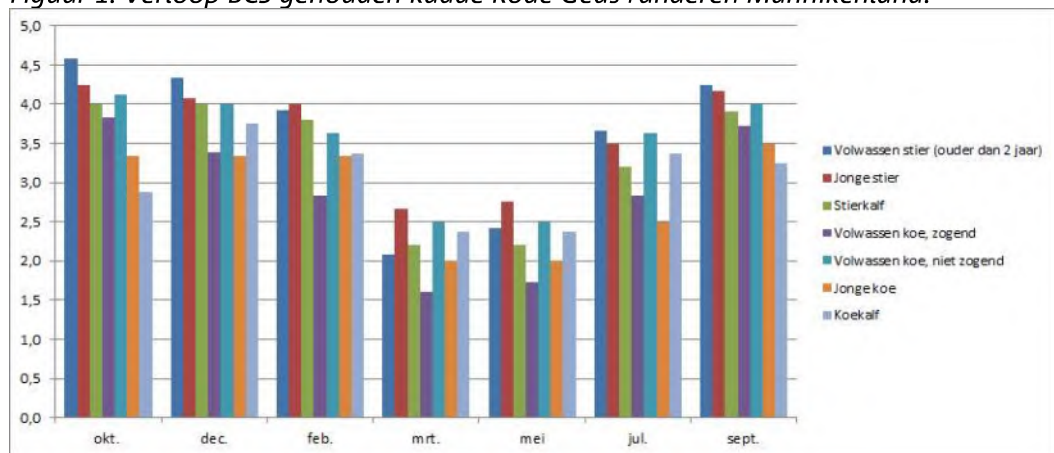
Binnen een kudde runderen zijn er altijd dieren die mager zijn, die prima in staat zijn de winter door te komen. Van oudere koeien is bekend dat zij minder vet aanzetten, maar zo goed om kunnen gaan met hun energie, dat zij weinig gewicht verliezen in de winter. Zij kunnen de winter in gaan met een BCS 2,5 en er met een BCS 1,5 uit komen, zonder problemen gedurende meerdere opeenvolgende jaren. Dit is ook het patroon dat uit het voorbeeld hieronder naar voren komt.

De veterinaire commissie adviseert om bij te voeren als de gemiddelde BCS van de kudde runderen of paard 2 is.

Ervaring met een kudde Rode Geus runderen Munnikenland

Ook bij gehouden kuddes in natuurterreinen treedt conditieverlies op in de winter, in de zin dat de BCS afneemt.

Figuur 1: Verloop BCS gehouden kudde Rode Geus runderen Munnikenland:

De bovenstaande grafiek laat het verloop van de BCS zien in een gehouden kudde Rode Geus runderen. Het betreft een natuurlijk levende kudde (Maar met aantalsbeheer!) met een natuurlijke leeftijdsopbouw, vergelijkbaar met de kudde in de Oostvaardersplassen. De kudde is verdeeld in verschillende groepen op basis van leeftijd en geslacht. De waarden zijn gemiddelden van elke groep. Te zien is dat een gemiddelde BCS van 4 of 5 in het najaar of het einde van de zomer gehaald wordt. In de loop van de winter zakt de BCS terug tot een waarde 2 en zelfs 1,5 voor de zogende koeien! Blijkbaar zonder problemen. Vanaf april-mei neemt de BCS weer toe, afhankelijk van de periode waarin het gras gaat groeien. De gegevens komen uit een gemiddelde winter waarin niet is bijgevoerd.

1. Protocol veterinaire monitoring

Doel

De veterinaire monitoring van de grote herbivoren wordt uitgevoerd vanuit

- Risicobeheersing in relatie tot volksgezondheid en veehouderij:
- Monitoring t.b.v. een gezonde populatie.

Methode

Sectie en bloedonderzoek

Om ziekte te signaleren die aangifteplichtig zijn, wordt er regulier onderzoek uitgevoerd. Per jaar worden een aantal dieren aangeboden aan de Gezondheidsdienst voor veterinair onderzoek.

Hierbij gaat het om:

- 11x sectie Konikpaard
- 11x sectie Heckrund en 11x bloed Heckrund
- 11x sectie hert en 11x bloed hert.

Deze aantallen zijn gebaseerd op epidemiologische berekeningen van de Gezondheidsdienst.

De dieren die aangeboden worden zijn een natuurlijke dood gestorven of middels afschot gestorven. Afschot kan plaats vinden ten behoeve van vroeg reactief beheer en populatiebeheer. Er worden geen gezonde dieren alleen voor dit doel afgeschoten.

Op de dag dat een dier overleden is wordt het aan de gezondheidsdienst aangeboden. Het aanbieden gebeurt via een telefonische melding en een ingevuld aanmeldformulier. Bij het aanmeldformulier wordt de locatie aangegeven waar het dier overleden is.

De inzet is om de dieren gespreid over het jaar aan te bieden met een zwaartepunt in de winterperiode (december/april). De omstandigheden in het veld bepalen of dit praktisch haalbaar is. De aangeboden dieren vormen bij voorkeur een doorsnee van de populatie (jong/oud, man/vrouw).

Voor extra informatie kan, als konikpaarden naar de slacht gaan, aan de keurmeester gevraagd worden te melden of er veel afwijkingen tijdens de keuring waargenomen wordt.

Per soort worden door de gezondheidsdienst de volgende onderzoeken uitgevoerd:

<i>Onderzoek Edelherten</i>	
<i>Sectie Macroscopie</i>	Leeftijdsschatting
	Geslacht (indien vrouwelijk dier: drachtig ja/nee)
	Conditie (uitgebreide aandacht voor hoeveelheid aanwezig vet op karkas, in buikholte en in beenmerg. Beschrijving in extra informatie extern)
	Regulier pathologisch onderzoek
	Trauma
	<i>Speciale aandacht voor:</i>
	- Parasitaire infecties: leverbot, (keel)horzels, maag-/darmwormen, longwormen, ectoparasieten
	- Bacteriële infecties: tuberculose, paratbc, clostridium, actinobacillose, salmonella, Yersinia pseudotuberculosis, brucellose
- Virale infecties: BCK, BVD/M	
<i>Bacteriologisch onderzoek:</i>	Paratuberculose: darminhoud of Mesenteriale lymfeknoop
	Indien daartoe aanleiding bestaat: Ziehl Neelsen kleuring van laesies/afwijkingen die mogelijk kunnen wijzen op Para TBC.
	Salmonella: darminhoud naar bacteriologie
	Overig: indien aanleiding kweken uit relevante ontstekingsprocessen en/of afwijkende organen
<i>Parasitologisch onderzoek:</i>	Darminhoud voor wormpakket RU + coccidiën
	<i>Histologisch onderzoek:</i>
	- Onderzoek hersenen op Chronic Wasting Disease

Voor intern beraad concept versie 10 april 2020, ten behoeve van de discussie met de veterinaire commissie.

- Indien daartoe aanleiding bestaat n.a.v. macroscopisch onderzoek, histologisch onderzoek van relevant materiaal
<i>Klinisch Chemisch onderzoek:</i>
- Zware metalen pakket in lever
<i>Serologisch onderzoek:</i>
- BVD Antistoffen screening ELISA
- BVD virus ELISA
- IBRgB antistoffen ELISA
- Brucella abortus MIA
- Blauwtong antistoffen ELISA

Onderzoek Heckrunderen	
<i>Sectie Macroscopie:</i>	Leeftijdsschatting
	Geslacht (indien vrouwelijk dier: drachtig ja/nee)
	Conditie (uitgebreide aandacht voor hoeveelheid aanwezig vet op karkas, in buikholte en in het beenmerg. Beschrijving in extra informatie extern)
	Regulier pathologisch onderzoek
	Beoordelen huid op o.a. parasitaire laesies en teken/luizen. Indien mogelijk oorzakelijk agens vaststellen.
	Speciale aandacht voor longworm, leverbot, maag/darmwormen, tuberculose, actinomycose/actinobacillose, lymfeknopen i.v.m. TBC
<i>Bacteriologisch onderzoek:</i>	TBC Kweek: 3 Lymfeknopen als 1 mengmonster in 100 ml potje:
	- Mediastinale lymfeknoep;
	- Retropharyngeale lymfeknoep;
	- Bronchiale lymfeknoep;
	- Opsturen voor kweek naar WBVR. Op sticker vermelden: ORG TBC Kweek extern biohazard sticker op potje plakken;
	- Brucella: Mengmonster van 4 onderstaande lymfeknopen en bij vrouwelijk rund ook uterus inhoud opsturen voor kweek naar WBVR; 4 Lymfeknopen als 1 mengmonster in 100 ml potje;
	o Supramammaire lymfeknoep;
	o Mandibulaire lymfeknoep;
	o Parotideale lymfeknoep;
	o Subiliacale lymfeknoep;
	Paratuberculose: Darminhoud uit ileum in 60 ml potje;
	Salmonella kweek: Mesenteriale lymfeknoep, swab uit galblaas en darminhoud naar bacteriologie.
<i>Parasitologisch onderzoek:</i>	Darminhoud voor wormpakket RU + coccidiën
	<i>Histologisch onderzoek:</i>
	- Ileum en Mesenteriale lymfeknoep voor HE en ZN kleuring
	<i>Klinisch Chemisch onderzoek:</i>
	- Zware metalen pakket in lever
	<i>Verder onderzoek:</i>
	- BSE: Verlengd merg (indien ouder 4 jaar) - kop bewaren voor KDS
	<i>Serologisch onderzoek:</i>
	- IBRgB antistoffen ELISA
	- Leverbot antistoffen ELISA
	- Leptospira Hardjo antistoffen ELISA
	- BVD antistoffen screening
	- BVD virus ELISA
	- Brucella abortus MIA
	- Brucella abortus antistoffen ELISA
	- Bovine Leukose Virus antistoffen ELISA
	- Paratuberculose antistoffen ELISA
	- Salmonella Typhimurium H antistoffen titratie
- Salmonella Dublin H antistoffen titratie	
- Blauwtong antistoffen ELISA	
- Q-fever antistoffen ELISA	
- Schmallenberg virus antistoffen ELISA	

Voor intern beraad concept versie 10 april 2020, ten behoeve van de discussie met de veterinaire commissie.

<i>Onderzoek Konikpaarden</i>	
<i>Sectie Macroscopie.</i>	Leeftijdsschatting aan de hand van gebitskenmerken
	Geslacht (indien vrouwelijk dier: drachtig ja/nee)
	Conditie (uitgebreide aandacht voor hoeveelheid aanwezig vet op karkas, in buikholte en in het beenmerg. Beschrijving in extra informatie extern)
	Regulier pathologisch onderzoek
	Beoordelen huid op o.a. parasitaire laesies en teken/luizen. Indien mogelijk oorzakelijk agens vaststellen.
	Macroscopische inspectie op maagdarmwormen en longwormen
	Macroscopisch onderzoek, inclusief het klieven van de schedel voor beoordeling mondholte, neusholte en gebit
<i>Bacteriologisch onderzoek:</i>	Salmonella kweek: Mesenteriale lymfeknoop en darminhoud naar bacteriologie.
	Overig: indien aanleiding kweken uit relevante ontstekingsprocessen en/of afwijkende organen.
Parasitologisch onderzoek:	Darminhoud voor wormpakket + coccidiën.
	<i>Histologisch onderzoek</i>
	- Histologie hersenen en lever, rest op basis macroscopie.
	<i>Klinisch Chemisch onderzoek:</i>
	- Zware metalen pakket in lever.
	<i>Serologisch onderzoek:</i>
	- Salmonella Typhimurium H antistoffen titratie.
- Salmonella Dublin H antistoffen titratie.	

Uitslagen van sectie

De uitslagen van de onderzoeken gaan direct naar de dierenarts en boswachter ecologie. De uitkomsten worden twee maal per jaar met de veterinaire commissie van de Oostvaardersplassen besproken. De veterinaire commissie brengt op basis van deze bespreking, indien nodig, een bindend advies aan de gebiedsmanager uit.

Mestmonsters

Als er aanleiding toe is worden mestmonster genomen en onderzocht op salmonella.

Frequentie

Jaarlijks

Dataopslag

De uitslagen van de secties en andere onderzoeken worden door de boswachter ecologie centraal opgeslagen op het netwerk van Staatsbosbeheer.

Het is nog niet bekend of dit in CMSI of 360 wordt opgeslagen.

Uitvoering

Aanbieden van de dieren en bloedmonsters aan de gezondheidsdienst wordt gecoördineerd door de boswachter ecologie.